

Vývoj počtu a struktury bytových domácností po roce 1991

Vývoj bytových domácností celkem a podle typu

Navzdory změnám ve způsobu odvozování a zpracování dat za domácnosti v posledním sčítání lze provést relativně spolehlivé základní srovnání retrospektivního vývoje bytových domácností jako celku i jejich jednotlivých typů. Kapitola se primárně věnuje hodnocení období od sčítání 1991 s cílem postihnout hlavní změny a trendy v početnosti a struktuře různých forem bytových domácností na pozadí polistopadové transformace české společnosti.

Celkový počet bytových domácností vzrostl od roku 1991 o více než desetinu, když při posledním sčítání poprvé přesáhl 4 milionovou hranici. Jejich vzestup souvisí s oživením bytové výstavby v první dekádě nového tisíciletí, kdy se obydlený bytový fond během deseti let rozrostl o více než 7 %. Současně se měnila struktura bytových domácností podle počtu hospodařících domácností v bytě. Zatímco počet samostatně bydlících domácností se od roku 1991 zvýšil o téměř 463 tisíc (+ 13,4 %), bytových domácností tvořených 2 a více hospodařícími domácnostmi ubylo o čtvrtinu a jejich zastoupení pokleslo na méně než 5 %. Snižující se úroveň spolubydlení domácností po roce 2001 je důsledkem zlepšující se situace na trhu s byty, kdy si čím dál více domácností může dovolit obývat vlastní byt, a lze ji hodnotit určitě pozitivně.

Tab. 1: Vývoj počtu a podílu bytových domácností podle typu v ČR v období 1991–2011

Typ bytové domácnosti	1991		2001		2011		Index změny
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %	2011/1991
Bytové domácnosti celkem	3 705 681	100,0	3 827 678	100,0	4 104 635	100,0	110,8
BD = 1 HD	3 451 488	93,1	3 505 383	91,6	3 914 144	95,4	113,4
v tom podle složení byt. domácnosti:							
domácnosti jednotlivců	842 443	22,7	957 757	25,0	1 214 201	29,6	144,1
vícečlenné nerodinné	13 290	0,4	74 296	1,9	175 164	4,3	1318,0
úplné rodiny	2 193 949	59,2	2 007 194	52,4	1 946 043	47,4	88,7
úplné rodiny bez záv. dětí	948 319	25,6	1 052 876	27,5	1 149 959	28,0	121,3
úplné rodiny se záv. dětmi	1 245 630	33,6	954 318	24,9	796 084	19,4	63,9
neúplné rodiny	338 281	9,1	417 042	10,9	512 900	12,5	151,6
neúplné rodiny bez záv. dětí	160 439	4,3	198 539	5,2	250 413	6,1	156,1
neúplné rodiny se záv. dětmi	177 842	4,8	218 503	5,7	262 487	6,4	147,6
tvořené 2 a více rodinami	63 525	1,7	49 094	1,3	65 836	1,6	103,6
BD = 2 a více HD	254 193	6,9	322 295	8,4	190 491	4,6	74,9

Významné posuny se odehrály ve struktuře hospodařících domácností žijících v bytě samostatně. Největší absolutní i relativní pokles vykázaly úplné rodiny se závislými dětmi, jejichž počet se během dvaceti let propadl o více než třetinu, a tvořily již jen každou pátou bytovou domácnost. Na počátku 90. let se přitom jednalo o nejčastější typ hospodařící domácnosti s třetinovým podílem na všech bytových domácnostech. Za tímto vývojem stojí především vysoká úroveň rozvodovosti, rozšíření individualismu v polistopadové společnosti, ale i prohlubující se stárnutí populace. Prvně jmenovaná příčina se zákonitě projevila také v markantním nárůstu neúplných rodin, a to o více než polovinu oproti roku 1991. V rámci jejich struktury byly dlouhodobě nepatrně početnější rodiny se závislými dětmi, i když v roce 2011 se rozestup mezi oběma skupinami neúplných rodin ještě více zmenšil. Naproti tomu u úplných rodin získaly v posledních dvou sčítáních postupně převahu rodiny bez závislých dětí (v roce 2011 již 59 % ku 41 %), které na rozdíl od úplných rodin se závislými dětmi zaznamenaly ve srovnání s rokem 1991 více než pětinaový přírůstek. Ten lze vysvětlit jak odkládáním rození dětí u mladých párů do pozdějšího věku, tak příchodem populačně silných generací starších rodičů, které již mají dospělé děti. Na absolutním a relativním nárůstu úplných rodin bez závislých dětí měl nezanedbatelný podíl i zlepšený zdravotní stav obyvatel, jenž snížil pravděpodobnost rozpadu úplné rodiny v důsledku úmrtí jednoho z partnerů.

Dalším typem bytové domácnosti, který v polistopadovém období vykázal výrazný nárůst (+ 44 %), byly domácnosti jednotlivců. Přispělo k tomu zejména zintenzívnění procesu stárnutí obyvatelstva ČR spolu s rozšířením tzv. singles způsobu života u mladých lidí. Zatímco na počátku 90. let byly domácnosti jednotlivců s necelým čtvrtinovým podílem až třetím nejčastějším typem bytové domácnosti po úplných rodinách se závislými dětmi (33,6 %) a úplných rodinách bez závislých dětí (25,6 %), v roce 2011 obsadily s téměř 30% podílem první příčku.

Nejvýraznější relativní přírůstek v posledních dvou dekadách byl sice pozorován u vícečlenných nerodinných domácností, jejichž počet se zvýšil více než třináctinásobně, nicméně zde se do značné míry jednalo o důsledek rozdílné metodiky jejich odvození a automatického zpracování dat. V absolutním vyjádření bylo vícečlenných nerodinných domácností 175 tisíc (jen 4,3 % z celkového počtu domácností bytových). Zhruba desetinu z jejich počtu představovaly domácnosti prarodičů s vnoučaty, větší část připadala na soužití osob bez příbuzenských vztahů, často i cizince.

Početně nejmenší skupinou bytových domácností bylo při sčítání 2011 společné soužití 2 a více rodin, které zároveň společně hospodařily. Zaznamenaný výkyv jejich počtu po roce 1991 byl způsoben zejména metodickými změnami, tudíž jejich srovnání v čase nelze považovat za zcela vypovídající.

Vývoj bytových domácností podle počtu členů

V období po roce 1991 pokračovaly dlouhodobé tendence postupného zmenšování velikosti domácností v bytech. Zatímco domácností jednotlivců a dvoučlenných domácností dramaticky přibývalo (o 44 %, resp. o 26 %), počet bytových domácností tvořených čtyřmi či pěti a více osobami se významně snížil (o 24 %, resp. o 20 %). Jestliže v roce 1991 zaujímaly byty obývané jednotlivcem či dvěma společně hospodařícími osobami dohromady necelou polovinu všech bytových domácností, o dvacet let později se jejich podíl vyšplhal na bezmála tři pětiny, když zastoupení obou kategorií bylo prakticky shodné. Naopak největší propad relativní váhy se odehrál u čtyřčlenných domácností, které se při posledním sčítání s 15% podílem umístily až na čtvrté pozici, když je předstihly i domácnosti tvořené 3 osobami (18 %).

Tab. 2: Vývoj počtu a podílu bytových domácností podle počtu členů v ČR v období 1991–2011

Bytové domácnosti, průměrný počet členů bytové domácnosti	Rok sčítání						Index změny 2011 1991
	1991		2001		2011		
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %	
Bytové domácnosti celkem	3 705 681	100,0	3 827 678	100,0	4 104 635	100,0	110,8
v tom podle počtu členů:							
1	842 443	22,7	957 757	25,0	1 214 201	29,6	144,1
2	963 926	26,0	1 049 211	27,4	1 211 977	29,5	125,7
3	683 981	18,5	743 672	19,4	737 515	18,0	107,8
4	824 842	22,3	746 289	19,5	629 420	15,3	76,3
5+	390 489	10,5	330 749	8,6	311 522	7,6	79,8
Průměrný počet členů	2,76	x	2,64	x	2,47	x	x

Zaznamenaná proměna struktury bytových domácností podle počtu členů ve prospěch menších domácností měla pochopitelně za následek zlepšení relace průměrného počtu osob na bytovou domácnost. Průměrný počet obvykle bydlících osob v bytové domácnosti se v roce 2011 poprvé snížil pod hodnotu 2,5 osob, ačkoliv před dvaceti lety žilo v jednom bytě v průměru ještě 2,76 osob. Na vytrvale klesající zalidněnost bytů měla pozitivní vliv i skutečnost, že obydlených bytů za uplynulé dvě dekády podstatně přibývalo (o 10,8 %), kdežto počet obyvatel bydlících v bytech se oproti roku 1991 mírně snížil (o 0,9 %)¹.

¹ Obydlenost bytu i počet obyvatel bydlících v bytech byly v roce 1991 zjišťovány na základě trvalého pobytu, zatímco v roce 2011 na základě institutu obvyklého pobytu, což mohlo vést k určitému zkreslení vypočtených hodnot.

Počet a struktura bytových domácností v krajích ČR

Počet bytových domácností v krajích je primárně závislý na celkovém počtu osob bydlících v bytech, druhotně však i na skladbě domácností podle počtu členů. Při posledním censu tak bylo zjištěno nejvíce bytových domácností v Hl. m. Praze (13,2 % ze všech bytových domácností v ČR), dále pak ve Středočeském (11,8 %) a Moravskoslezském kraji (11,7 %) – tedy v krajích, kde bydlí v bytech i nejvíce osob. Na konci žebříčku počtu bytových domácností se naopak nacházely nejméně zalidněné kraje – Karlovarský (2,9 %) a Liberecký (4,2 %).

Tab. 3: Počet bytových domácností, počet osob bydlících v bytech, počet obydlených domů a průměrný počet členů bytové domácnosti v krajích ČR k 26. 3. 2011

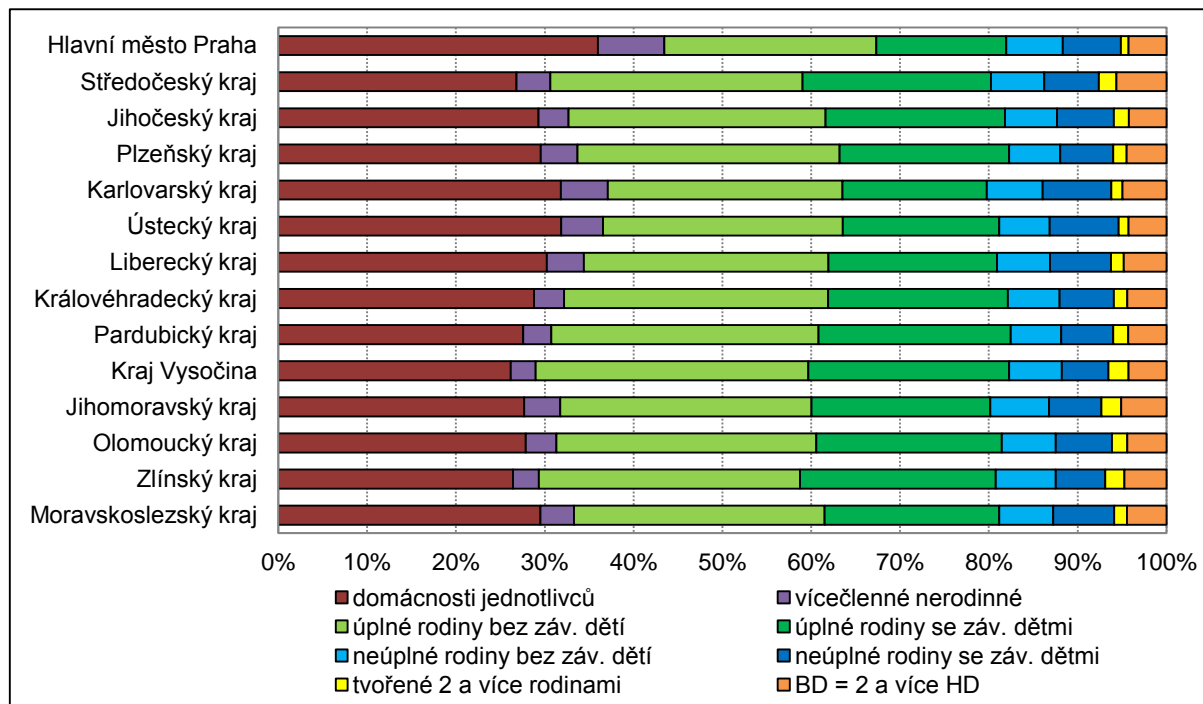
Kraj	Počet bytových domácností		Počet osob v bytech		Počet obydlených domů		Průměrný počet členů byt. dom.
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %	
Hlavní město Praha	542 168	13,2	1 214 106	12,0	92 927	5,2	2,24
Středočeský kraj	482 860	11,8	1 249 039	12,3	286 780	15,9	2,59
Jihočeský kraj	247 608	6,0	614 579	6,1	123 048	6,8	2,48
Plzeňský kraj	226 298	5,5	551 122	5,4	105 835	5,9	2,44
Karlovarský kraj	119 403	2,9	284 281	2,8	39 845	2,2	2,38
Ústecký kraj	330 981	8,1	784 437	7,7	115 679	6,4	2,37
Liberecký kraj	171 328	4,2	420 825	4,1	73 380	4,1	2,46
Královéhradecký kraj	215 277	5,2	534 205	5,3	109 736	6,1	2,48
Pardubický kraj	196 288	4,8	498 743	4,9	104 850	5,8	2,54
Kraj Vysočina	188 191	4,6	496 051	4,9	108 062	6,0	2,64
Jihomoravský kraj	443 358	10,8	1 136 680	11,2	225 006	12,5	2,56
Olomoucký kraj	243 624	5,9	613 858	6,1	118 882	6,6	2,52
Zlínský kraj	217 093	5,3	569 121	5,6	120 444	6,7	2,62
Moravskoslezský kraj	480 158	11,7	1 177 914	11,6	175 601	9,8	2,45
Česká republika	4 104 635	100,0	10 144 961	100,0	1 800 075	100,0	2,47

V Hl. m. Praze byl v roce 2011 počet bytových domácností o téměř 60 tisíc vyšší než ve Středočeském kraji, ačkoliv zde v bytech žilo o zhruba 35 tisíc osob méně. Tato disproporce je způsobena odlišnou strukturou bytových domácností v obou krajích. Zatímco ve Středočeském kraji se vyskytovalo nejvíce bytů obývaných 2 a více hospodařícími domácnostmi (5,6 %) z celé ČR, tak v Hl. m. Praze naopak jednoznačně dominovaly domácnosti jednotlivců (36,0 %). V české metropoli byly rovněž ze všech krajů relativně nejméně zastoupeny úplné rodiny se závislými dětmi (14,6 %) i bez nich (23,9 %). Nacházel se zde i nejmenší podíl bytových domácností tvořených 2 a více rodinami (0,9 %). Na druhé straně byl v Hl. m. Praze zjištěn výrazně nadprůměrný podíl vícečlenných nerodinných domácností (7,5 %), což lze vysvětlit rozšířeným pronajímáním bytů ke spolubydlení více osob, které v metropoli buď studují nebo pracují.

Naproti tomu jako silně prorodinně orientované se profilovaly Kraj Vysočina a Zlínský kraj, které vévodily žebříčku zastoupení bytových domácností úplných rodin (53,3 %, resp. 51,4 %). Na druhé straně se v nich vyskytovaly nejnižší podíly domácností jednotlivců (26,2 %, resp. 26,4 %). Počet jednotlivců samostatně hospodařících v bytě zde tedy byl poloviční ve srovnání s počtem úplných rodin, zatímco – na opačném pólu – v Hl. m. Praze byly tyto skupiny téměř vyrovnané. Kraj Vysočina vykazoval i absolutní minimum u zastoupení neúplných rodin (11,2 %) a vícečlenných nerodinných domácností (2,8 %). Zdejší rozšířenost vícegeneračního soužití zase dokládá nejvyšší procento bytových domácností složených ze 2 a více společně hospodařících rodin napříč kraji (2,3 %).

Největší výskyt neúplných rodin byl v relativním vyjádření zaznamenán v Karlovarském a Ústeckém kraji (14,0 %, resp. 13,4 %), které měly naopak – hned po Hl. m. Praze – nejnižší zastoupení úplných rodin. Příčinou tohoto nepříznivého stavu je nadprůměrná úroveň rozvodovosti, která pravděpodobně úzce souvisí s nízkou religiozitou zdejších obyvatel a vysokou koncentrací sociálně-patologických jevů.

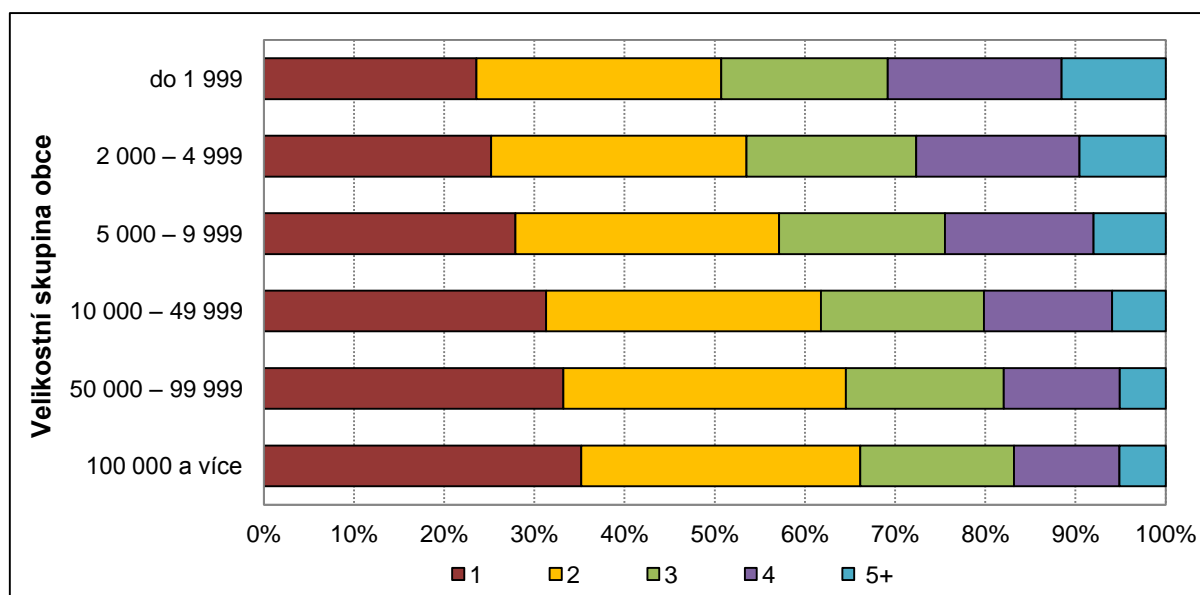
Graf 1: Struktura bytových domácností podle typu v krajích ČR k 26. 3. 2011

Regionální srovnání bytových domácností podle jejich velikosti přináší podle očekávání velmi podobné výsledky. Minimální zastoupení bytových domácností tvořených třemi, čtyřmi, pěti i šesti a více osobami vykazovalo v roce 2011 Hl. m. Praha (dohromady zde představovaly pouze třetinu všech domácností), kde bylo naopak zjištěno relativně nejvíc domácností jednotlivců ze všech krajů. Pouze v Praze se sečetlo tříčlenných a větších domácností méně než domácností jednotlivců. Ve 4 dalších krajích – Ústeckém, Karlovarském, Libereckém a Jihočeském – zase mírně převažovaly domácnosti jednotlivců nad dvoučlennými domácnostmi. Ve zbytku republiky byly zatím stále nejpočetnější domácnosti tvořené dvěma osobami, ačkoliv jejich odstupy od domácností jednotlivců byly minimální (1–2 procentní body). Největší zastoupení bytových domácností se 4 a více osobami zaznamenal Kraj Vysočina (dohromady 28,2 %), tříčlenných domácností bylo nejvíce ve Středočeském kraji (18,9 %). Soužití dvou osob v jednom bytě bylo nejčastější v Karlovarském kraji (30,8 %), naopak nejmenšího podílu dosáhlo ve Zlínském kraji (27,9 %). Jednoznačně nejnižší průměrný počet členů připadal na bytovou domácnost v Hl. m. Praze (2,24); podprůměrné hodnoty vykázaly i kraje Ústecký (2,37) a Karlovarský (2,38). Na opačném konci žebříčku se umístily Kraj Vysočina a Zlínský kraj, kde bydlelo v jednom bytě průměrně 2,64, resp. 2,62 osob.

Zastoupení jednotlivých typů bytových domácností podle počtu členů se významně liší také v závislosti na velikosti obce. Zjednodušeně lze říci, že s rostoucím počtem obyvatel obce klesá zastoupení větších bytových domácností se třemi a více osobami na úkor zvyšování podílu domácností jedno- a dvoučlenných. Jestliže ve venkovských obcích do 2 tisíc obyvatel byla při sčítání 2011 tvořena jednotlivci či dvěma osobami zhruba každá druhá bytová domácnost, v největších městech nad 100 tisíc obyvatel splňovaly tuto podmínku již dvě domácnosti ze tří. V případě podílu tříčlenných domácností byly rozdíly mezi městem a venkovem nejmenší, ale s rostoucí velikostí domácnosti se dále prohlubovaly. Například bytových domácností tvořených 4 osobami byla ve venkovských obcích zhruba pětina, ale ve velkoměstech nad 100 tisíc obyvatel již jen necelých 12 %. Srovnatelný podíl připadal v obcích do 2 tisíc obyvatel na domácnosti s 5 a více osobami, zatímco v největších městech jich bylo zjištěno o více než polovinu méně (5 %).

Graf 2: Struktura bytových domácností podle počtu členů v závislosti na velikostní skupině obcí k 26. 3. 2011

V průměru větší velikost bytových domácností ve venkovských obcích lze zdůvodnit jednak charakterem zdejší zástavby s výraznou převahou rodinných domů, které ve větší míře umožňují soužití více generací v jednom bytě, jednak důrazem jejich obyvatel na tradice, náboženství a rodinné hodnoty, které vedou k větší stabilitě manželství. Ve městech se naproti tomu stále silněji prosazují projevy individualismu a materialismu, které mají za následek na jedné straně nižší ochotu k zakládání rodin, na druhé straně vyšší intenzitu jejich rozpadu, což v konečném důsledku znamená nižší počet osob společně bydlících v bytě. Významnou roli však ve městech hraje i věková struktura obyvatelstva, když rychle přibývá seniorů žijících v bytech osamoceně, a naopak ubývá mladých rodičů s dětmi, kteří se často stěhují do zázemí měst.